
<https://doi.org/10.18778/1644-857X.22.02.07>

WITOLD JARNO

UNIWERSYTET ŁÓDZKI / UNIVERSITY OF ŁÓDŹ

 <https://orcid.org/0000-0002-5845-6057>

Kapitan Kazimierz Czyhiryn (1898–1940): zarys biografii

ABSTRACT

Captain Kazimierz Czyhiryn (1898–1940): A Biographical Outline

The article focuses on the biography of Capt. Kazimierz Czyhiryn (1898–1940), which shows the complicated fate of Poles in the first half of the 20th century. He was born in Ukraine to a Polish family with deep patriotic traditions. He started his first pro-independence work while studying at the gymnasium in Winnica. In the years 1916–1917 Czyhiryn served in the Russian army, and then in the III Polish Corps in Russia. He has then been held in Bolshevik captivity for two years. After having returned to Poland, he served in the 29th and 31st Kaniowski Rifle Regiment. Serving for many years in the Lodz garrison, he became a well-known and popular person among the inhabitants of the city. In 1931, he took the position of an orderly officer of the commander of Corps District No. IV in Lodz – first under General Stanisław Nałęcz Małachowski, and then under General Władysław Langner. Subsequently, together with Langner, Czyhiryn went to Lviv, where he held a similar position. In September 1939, he participated in talks on the terms of the city's capitulation. In 1940, he was arrested by the NKVD and murdered in unknown circumstances (the so-called Ukrainian Katyn List).

Keywords: III Polish Corps in Russia, Lodz garrison, Lviv garrison, 10th Infantry Division, Polish army of the Second Polish Republic, Katyn massacre

Received: 2023-01-27. Verified: 2023-01-29. Revised: 2023-07-18. Accepted: 2023-07-25
© by the author, licensee University of Lodz – Lodz University Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

STRESZCZENIE

Artykuł przedstawia życiorys kpt. Kazimierza Czyhiryna (1898–1940), egzemplifikujący zawile losy Polaków w pierwszej połowie XX w. Bohater niniejszego szkicu urodził się na Ukrainie w polskiej rodzinie o głębokich tradycjach patriotycznych. Pierwsze prace niepodległościowe podjął już w trakcie nauki w gimnazjum w Winnicy. W latach 1916–1917 służył w armii rosyjskiej, a następnie w III Korpusie Polskim w Rosji. Dwa lata przebywał w niewoli bolszewickiej. Po powrocie do Polski służył w 29. i 31. pSK. Przebywając wiele lat w łódzkim garnizonie stał się tu osobą znaną i popularną wśród mieszkańców miasta. W 1931 r. objął stanowisko oficera ordynansowego dowódcy Okręgu Korpusu nr IV w Łodzi – najpierw gen. Stanisława Nałęcza Małachowskiego, a następnie gen. Władysława Langnera. Wraz z tym ostatnim wyjechał do Lwowa, gdzie zajmował podobne stanowisko. We wrześniu 1939 r. uczestniczył w rozmowach o warunkach kapitulacji miasta. Później został aresztowany przez NKWD i zamordowany w bliżej nieznanych okolicznościach w 1940 r. (tzw. Ukraińska Lista Katyńska).

Słowa kluczowe: III Korpus Polski w Rosji, garnizon łódzki, garnizon lwowski, 10. Dywizja Piechoty, armia polska II Rzeczypospolitej, zbrodnia katyńska

W armii II Rzeczypospolitej służyło wielu zapomnianych dziś oficerów, których losy były niezwykle ciekawe. Jednym z nich był kpt. Kazimierz Czyhiryn – kresowiak, żołnierz armii rosyjskiej i III Korpusu Polskiego w Rosji, a od 1920 r. 10. DP¹. W latach trzydziestych zajmował stanowisko oficera ordynansowego dowódcy OK IV Łódź, a później dowódcy OK VI Lwów, co świadczyło o dużym zaufaniu kolejnych dowódców tych okręgów do niego. Służąc przez wiele lat w łódzkim garnizonie stał się tu osobą znaną i popularną wśród mieszkańców miasta. Niestety, kres życia okazał się dla niego tragiczny – był jedną z ofiar mordu dokonanego na polskich oficerach w 1940 r. przez aparat represji Związku Radzieckiego. Celem artykułu jest przypomnienie postaci tego oficera, który całe swe krótkie życie poświęcił Ojczyźnie.

Kazimierz Czyhiryn urodził się 30 maja 1898 r. w Winnicy na Ukrainie² w polskiej rodzinie kresowej, kultywującej tradycje narodowe

¹ W tekście pojawiają się następujące skróty: ap. – akta personalne, CAW WBH – Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego, DP – Dywizja Piechoty, KKiMN – Komitet Krzyża i Medalu Niepodległości, OK – Okręg Korpusu, pSK – pułk Strzelców Kaniowskich.

² Wojskowy arkusz ewidencyjny z 16 VII 1920 r., CAW WBH, ap Kazimierz Czyhiryn, sygn. I.481.C.7738, k. 18. W jego dokumentach można znaleźć także inne informacje na temat miejsca urodzin, we wniosku odznaczeniowym z 7 X 1935 r. (Wniosek o Medal Niepodległości z 7 X 1935 r., CAW WBH, K. Czyhiryn,

i patriotyczne. Jego rodzicami byli: Antoni i Maria z Kociejowskich (ur. w 1864 r. w Horodnicy na Podolu, córka Oktawiana i Witalisy z Zajączkowskich)³. Dziadkiem jego był powstaniec styczniowy z 1863 r., zesłany przez władze carskie na Syberię, a ojcem – starszy pomocnik dyrektora cukrowni w Szpikowie (50 km na południe od Winnicy). Można przypuszczać, że zarobki na tym stanowisku pozwalały rodzinie żyć bez większych problemów finansowych⁴.

Młody Kazimierz rozpoczął edukację w 6-klasowej Szkole Realnej w Winnicy. W jej trakcie zetknął się z działalnością patriotyczną kilku nauczycieli, w tym księdza Jana Lewińskiego, proboszcza winnickiej parafii pw. Matki Boskiej Anielskiej (od 1913 r. również dziekana winnickiego). Przez wiele lat rozbudzał on w polskich uczniach ojczyście tradycje, ciesząc się wśród winnickiej wspólnoty katolickiej wielkim poważaniem, z powodu swej działalności szybko znalazł się w kręgu zainteresowania carskiej ochrony⁵. Zapewne pod jego wpływem młody Kazimierz zaangażował się w działalność samokształceniową szerzącą ideę niepodległej Polski: „W pracach tych organizacji brał bardzo żywy udział, głosząc hasła wolnościowe i nakłaniając cały szereg osób do należenia do tych organizacji i do brania udziału w pracach. Pracował z zapałem, pojmując swe obowiązki ideowe, ten jego zapał i wiara w przyszłość – była bodźcem i gwiazdą przewodnią dla całego szeregu osób. (...) Wzorem i opiekunem tych prac był dziad jego, powstaniec z 1863 r., dziś

sygn. odrzuc. 7 X 1935 r., karty bez paginacji) podano bowiem, że urodził się w Koziatynie na Podolu. Z kolei w kilku dokumentach występuje data 17 V 1898 r. O ile datę dzienną można dość prosto wytłumaczyć przesunięciem daty wynikającej z przejścia z kalendarza juliańskiego (17 V) na gregoriański (30 V), o tyle Koziatyn, położony około 50 km na północ od Winnicy, jako miejsce urodzenia budzi wątpliwości. Z braku szerszych informacji, trudno ostatecznie wyjaśnić sprawę miejsca urodzenia K. Czyhiryna. W tekście artykułu przyjęto Winnicę, którą sam podawał w dokumentach do połowy lat trzydziestych XX w. Warto dodać, że w źródłach można też spotkać błędną datę urodzin – 30 V 1896 r. (*Rocznik oficerski 1932*, Warszawa 1932, s. 76).

³ Maria Czyhiryn (z domu Kociejowska) zmarła 1 VII 1943 r. w Warszawie, <https://metryki.genealodzy.pl/metryka.php?ar=8&zs=9264d&sy=568&kt=1&plik=436-441.jpg#zoom=1&x=323&y=1448> (dostęp: 18 VII 2022).

⁴ Główna karta ewidencyjna z 14 XI 1921 r., CAW WBH, ap. K. Czyhiryn, sygn. I.481.C.7738, k. 6.

⁵ Wojskowy arkusz ewidencyjny z 16 VII 1920 r., *ibidem*, k. 18; <https://www.niedziela.pl/artykul/144630/nd/Niezwykle-losy-ks-Jana-Lewinskiego> (dostęp: 6 VII 2022); <https://slowopolskie.org/jan-lewiski-legendarny-ksidz-z-winnicy-ktory-przymowa-marszaka-pisudskiego/> (dostęp: 6 VII 2022).

już nieżyjący Ryszard Zieliński (więzień Sybiru)⁶. Warto dodać, że do Szkoły Realnej w Winnicy uczęszczał od 1892 r. także młody Stanisław Nałęcz Małachowski, którego znali rodzice Kazimierza. Kazimierz Czyhiryn w 1938 r. tak o tym pisał: „Pan Gen. Małachowski St., dowódca O.K. IV, który tą samą szkołę kończył – zna całą moją rodzinę i mnie od dziecka i pracę moją niepodległościową, tak z okresu lat młodych szkolnych, jak i późniejszą⁷. Jest to o tyle istotne, iż później został jego adiutantem jako dowódcy 10. DP, a następnie oficerem ordynansowym jako dowódcy OK IV. Fakt ten mógł mieć wpływ na wybór K. Czyhiryna na te stanowiska. Po zakończeniu edukacji Kazimierz – podobnie jak ojciec – pracował w cukrowni w Szpikowie jako młodszy pomocnik buchaltera⁸.

Gdy wybuchła I wojna światowa młody Kazimierz miał 16 lat i zapewne z niepokojem obserwował wydarzenia. Dwa lata później (gdy ukończył 18 lat) został 16 maja 1916 r. powołany do służby w armii rosyjskiej i przydzielony do rezerwowego 290. Bałuskiego Pułku Piechoty, wchodzącego w skład rezerwowej 73. Dywizji Strzelców dowodzonej przez gen. mjr. Wasilija Nowickiego⁹. Początkowo objął stanowisko młodszego podoficera w pułkowej szkole podoficerskiej, lecz już 10 września 1916 r. został przeniesiony do 10. Pułku Piechoty, wchodzącego w skład 3. Dywizji Strzelców (walczącej w ramach 28. Korpusu Armijnego na Froncie Południowo-Zachodnim). Brał udział w wojnie jako dowódca plutonu strzeleckiego. Jednak i w tym pułku jego służba nie trwała długo, 2 listopada tego roku został bowiem odkomenderowany do Szkoły Chorążych w Żytomierzu, którą ukończył 17 marca 1917 r. – uzyskując stopień chorążego. Kolejnym przydziałem był 54. Miński Pułk Piechoty (wchodził on w skład 14. Dywizji Strzelców przydzielonej do 8. Korpusu Armijnego), w którym objął stanowisko młodszego oficera w 4. kompanii strzeleckiej, a 28 czerwca – dowództwo 6. kompanii strzeleckiej¹⁰.

⁶ Wniosek do KKiMN z czerwca 1938 r., CAW WBH, K. Czyhiryn, sygn. KKiMN 116-34737, k. 1–2.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Stan służby z 1920 r., *ibidem*, ap. K. Czyhiryn, sygn. I.481.C.7738, k. 63; S. Nałęcz Małachowski, *Wspomnienia generała*, Łódź 2003, s. 15.

⁹ Ponadto w skład tej dywizji wchodziły: 289. Korotojarski Pułk Piechoty, 291. Trubczewski Pułk Piechoty i 292. Małoarchangielski Pułk Piechoty.

¹⁰ Główna karta ewidencyjna z 14 XI 1921 r., CAW WBH, ap. K. Czyhiryn, sygn. I.481.C.7738, k. 6; https://ria1914.info/index.php/54-й_пехотный_Мин-

W czasie pobytu w tym pułku – poza normalną służbą – miał także prowadzić działalność niepodległościową, co tak opisano we wniosku do Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości z 1938 r.: „jako oficer zjednoczył żołnierzy Polaków będących w pułku, gdzie miał przydział. Urządzał po kryjomu od władz pogadanki w dniu świąt polskich, uświadamiając żołnierzy Polaków o wielkich możliwościach dla nas Polaków, jakie możemy osiągnąć z wojny światowej dzięki zmaganiom, które się toczą na terenie Kongresówki i Małopolski i są prowadzone przez żołnierzy Polaków legionistów – powyższy fakt może potwierdzić ówczesny dowódca pułku rosyjskiego pułkownik Leopold Smorczewski (dziś przebywający w Polsce), który na początku 1917 r. powiedział do kpt. Czyhiryna »Panie chorąży, adiutant pułku por. Koplen, zameldował mi, że Pan zajmuje się polityką, rozmawiałem o tym z księdzem i radzę Panu, niech pan będzie ostrożny, bo w tych wypadkach nie ma obrony«. W pracach tych jednak mu nie przeszkadzał (...) Rezultat pracy kapitana Czyhiryna był taki, że w chwili rozpadnięcia się armii rosyjskiej większość Polaków tak podoficerów, jak i żołnierzy z jego pułku niezwłocznie zgłosiła się do tworzących się oddziałów polskich”¹¹. W powyższym cytacie wątpliwości budzi kwestia ówczesnego dowódcy pułku, którym miał być płk L. Smorczewski, gdyż według danych rosyjskich – dowódcą 54. Mińskiego Pułku Piechoty w latach 1916–1917 był płk Nikołaj Tiszyński (Николай Александрович Тищинский). Teczka personalna L. Smorczewskiego jest szczątkowa i nie zawiera informacji na temat jego służby w armii rosyjskiej – lecz nie można wykluczyć, że w połowie 1917 r. oficer ten mógł faktycznie dowodzić wspomnianym pułkiem¹².

Ogólna anarchia panująca na ziemiach rosyjskich sprzyjała procesowi wydzielania się z armii rosyjskiej oddziałów narodowych, w tym złożonych z Polaków. W szeregach tej armii chorąży K. Czyhiryn pozostawał do 2 października 1917 r. Wówczas to, po uzyskaniu informacji o mającym się rozpocząć na Ukrainie formowaniu III Korpusu Polskiego, postanowił do niego dołączyć i opuścił szeregi armii rosyjskiej. Załącznikiem korpusu były polskie oddziały

ский полк (dostęp: 22 XI 2022); [https://ru.wikipedia.org/wiki/73-я_пехотная_дивизия_\(Российская_империя\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/73-я_пехотная_дивизия_(Российская_империя)) (dostęp: 22 XI 2022).

¹¹ Wniosek do KKiMN z czerwca 1938 r., CAW WBH, K. Czyhiryn, sygn. KKiMN 116-34737, k. 1–2.

¹² Karta kwalifikacyjna dla komisji weryfikacyjnej z 1920 r., CAW WBH, ap. Leopold Smorczewski, ap. 21786. k. 8; wiki-org.ru/wiki/Минский_54-й_пехотный_полк (dostęp: 22 XI 2022).

powstające w środkowej części Ukrainy dla samoobrony polskiej ludności. Postanowił udać się do jednego z tzw. punktów koncentracyjnych, będących w założeniu obozami mającymi formować polskie oddziały. Były one jednak rozproszone na dużym obszarze, co powodowało wiele trudności przy organizowaniu korpusu dowodzonego przez gen. Eugeniusza de Henninga-Michaelisa¹³.

Z uwagi na narastający zamęt na terenach rosyjskich K. Czyhiryn w grudniu 1917 r. przybył do rodzinnej Winnicy, gdzie powstał jeden z tzw. punktów koncentracyjnych. Zgłosił się do dyspozycji jego dowódcy, płk. Sokołowskiego (imienia nie ustalono) i brał udział w organizowaniu tego punktu. Niebawem (3 stycznia 1918) został formalnie przyjęty w szeregi III Korpusu Polskiego i przydzielony do Legii Oficerskiej. Ponieważ dobrze znał miasto i jego okolice otrzymał zadanie prowadzenia akcji agitacyjnej wśród żołnierzy-Polaków powracających z frontu, by wstępowali do formujących się polskich oddziałów. W lutym został skierowany z podobnym zadaniem do Kamieńca Podolskiego. W czasie jednego z kolejnych wyjazdów agitacyjnych aresztowali go bolszewicy, lecz udało mu się zbiec. Ponieważ był w powiecie winnickim osobą znaną wśród miejscowych Ukraińców (tu się urodził i kształcił) jego działalność stała się niebezpieczna i musiał ją prowadzić w coraz bardziej zakonspirowanej formie. W związku z tym otrzymał zaświadczenie, że jest obywatelem niderlandzkim (tzw. świadectwo ochronne nr 383) wystawione przez Konsulat Niderlandzki w Winnicy. Pozwoliło mu to prowadzić agitację z większym poczuciem bezpieczeństwa i śmielej objeżdżać okoliczne powiaty, w tym także dobrze mu znany powiat braclawski. Znajdowała się tam cukrownia w Szpikowie, w której pracował jego ojciec oraz on sam po zakończeniu edukacji szkolnej. Korzystając z pomocy inż. Leona Grzebskiego (dyrektora cukrowni) zwerbował wielu młodych Polaków do tworzonego w podwinnickim Tywrowie polskiego batalionu. Po zakończeniu niebezpiecznej pracy agitacyjnej objął 19 marca w tym batalionie stanowisko młodszego oficera w 1. kompanii¹⁴.

¹³ H. Bagiński, *Wojsko Polskie na wschodzie 1914–1920*, Warszawa 1921, s. 378–380.

¹⁴ Główna karta ewidencyjna z 14 XI 1921 r., CAW WBH, ap. K. Czyhiryn, sygn. I.481.C.7738, k. 6; Wniosek o Medal Niepodległości z 7 X 1935 r. i odpis rozkazu naczelnika Winnickiego Rejonu Koncentracyjnego Wojska Polskiego z 19/6 lutego 1918 r., *ibidem*, K. Czyhiryn, sygn. odrzuc. 7 X 1935 r., karty bez paginacji; Wniosek o Medal Niepodległości z 26 VI 1938 r., *ibidem*, K. Czyhiryn, KKiMN 116-34737, karty bez paginacji.

Na początku 1918 r. rozrzucone na znacznym obszarze Ukrainy niewielkie polskie oddziały ścierały się z bolszewikami i bandami rabunkowymi. Wkroczenie w lutym na Ukrainę wojsk austro-węgierskich zmusiło gen. E. de Henninga-Michaelisa do skoncentrowania oddziałów III Korpusu Polskiego w rejonie Winnicy, gdzie też w końcu marca przeniósł on swój sztab. Tu 7 kwietnia rozwiązał go, tworząc w to miejsce Komisję Likwidacyjną Byłego Inspektoratu Polskiej Siły Zbrojnej na Ukrainie. Dowództwo nad II i III Korpusem Polskim w Rosji objął tego dnia – z rozkazu przedstawiciela Rady Regencyjnej – gen. Aleksander Osiński. Dokonał on reorganizacji polskich oddziałów, po czym wyjechał do Kijowa. Winnica pozostała jednak ważnym punktem formowania polskich oddziałów, a naczelnikiem powiatu i punktu etapowego został tu ppłk Gustaw Ładziński¹⁵.

W kolejnych dniach na południe od Winnicy zaczęło dochodzić do coraz częstszych starć z bolszewikami i bandami rabunkowymi. Chorąży K. Czyhiryn brał w nich udział, m.in. w rejonie Niemirowa (14–15 kwietnia) i Gniewania (17–19 kwietnia), gdzie skoncentrowały się ocalałe z wcześniejszych walk oddziały polskie. Stąd wycofały się one do Winnicy, a po krótkim postoju przegrupowano je w rejon Pików–Janów–Chmielnik, gdzie 11 kwietnia rozpoczęto formowanie Lekkiej Brygady III Korpusu Polskiego. Czyhiryn przebywał w Winnicy prawdopodobnie do 15 maja, kiedy to rozwiązano istniejący tu tzw. punkt koncentracyjny i punkt etapowy. Stacjonującą w mieście kompanię etapową podporządkowano wówczas rozkazom płk. Juliusza Rómmła (dowódcy wspomnianej brygady) i przeniesiono w okolice Pikowa. Spokój nie trwał jednak długo, w nocy z 9 na 10 czerwca rejon koncentracji brygady został bowiem otoczony przez oddziały austro-węgierskiego XXV Korpusu Armijnego. Zmusiły one polską jednostkę do podpisania 10 czerwca umowy kapitulacyjnej, przewidującej odesłanie polskich żołnierzy na ziemię dawnej Kongresówki¹⁶.

Dalsze jego losy nie są jasne. Według „Głównej karty ewidencyjnej” – zachorował na tyfus i 7 czerwca 1918 r. (a więc trzy dni przed podpisaniem umowy kapitulacyjnej) w nieznanych okolicznościach dostał się do niewoli bolszewickiej¹⁷. W jego dokumentach

¹⁵ H. Bagiński, *op. cit.*, s. 387–389.

¹⁶ *Ibidem*, s. 393–401.

¹⁷ Główna karta ewidencyjna z 14 XI 1921 r., CAW WBH, ap. K. Czyhiryn, sygn. I.481.C.7738, k. 6.

znajdujemy na ten temat enigmatyczną wzmiankę: „Po rozbrojeniu oddziałów III Korpusu, przedarł się do kraju, wstępując natychmiast do Wojska Polskiego”¹⁸. Z kolei w życiorysie napisanym 7 października 1935 r. on sam stwierdził: „Po rozbrojeniu III Korpusu przez Austriaków, przeszedłem przez front bolszewicki i natychmiast wstąpiłem do 29 p.S.K.”¹⁹, a w podobnym wniosku z 26 czerwca 1938 r. napisano: „Bierze udział w bitwie z Ukraińcami i Austriakami. Widząc bezcelowość pozostania nadal, przedziera się do kraju, gdzie wstępuje niezwłocznie do 29 p.S.K.”²⁰ W rzeczywistości w tych dokumentach przedstawiono losy K. Czyhiryna, mieszając chronologicznie część faktów, gdyż – według tego co sam podał w „Głównej karcie ewidencyjnej” – od 7 czerwca 1918 r. do 2 czerwca 1920 r. przebywał w niewoli bolszewickiej²¹. Jest to logiczne wyjaśnienie nieścisłych informacji podanych we wcześniejszych cytatach. Gdyby do dawnej Kongresówki przybył tuż po rozbrojeniu III Korpusu Polskiego – nie mógłby wstąpić do 29. pSK, pułk ten zaczęto formować bowiem dopiero w listopadzie 1918 r., a nazwę, o której wspominał K. Czyhiryn, jednostka otrzymała latem 1919 r. Niestety, o jego pobycie w niewoli bolszewickiej nic bliższego nie wiadomo.

Kazimierz Czyhiryn w późniejszym czasie dwukrotnie (1935 i 1938) składał do Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości wnioski o przyznanie mu Medalu Niepodległości za działalność niepodległościową w latach 1916–1917 w szeregach armii rosyjskiej i w 1918 r. w rejonie Winnicy. Oba zostały odrzucone, choć w 1935 r. Komisja stwierdziła: „Zasługuje na odznaczenie Medalem Niepodległości na podstawie §1 Ogólnych Zasad o odznaczeniu Medalem Niepodległości”²². Z braku materiału archiwalnego trudno wyjaśnić dwukrotne odrzucenie wniosków, tym bardziej że dołączył do nich kilka zaświadczeń potwierdzających jego pracę niepodległościową. Dla przykładu, w dokumencie z marca 1938 r. inż. L. Grzebski (były

¹⁸ Wniosek o Medal Niepodległości z 7 X 1935 r., *ibidem*, K. Czyhiryn, sygn. odrzuc. 7 X 1935 r., karty bez paginacji.

¹⁹ Odręczny życiorys dołączony do wniosku o Medal Niepodległości z 7 X 1935 r., *ibidem*, karty bez paginacji.

²⁰ Wniosek o Medal Niepodległości z 26 VI 1938 r., *ibidem*, K. Czyhiryn, Kolekcja KKiMN 116-34737, karty bez paginacji.

²¹ Główna karta ewidencyjna z 14 XI 1921 r., *ibidem*, ap. K. Czyhiryn, sygn. I.481. C.7738, k. 6.

²² Wniosek o Medal Niepodległości z 7 X 1935 r., *ibidem*, K. Czyhiryn, sygn. odrzuc. 7 X 1935 r., karty bez paginacji.

dyrektor cukrowni w Szpikowie) stwierdził: „Niniejszym zaświadczam, że p. Kazimierz Czyhiryn, urodzony 17 maja w Koziatynie [o problemie miejsca urodzenia wspomniano w odsyłaczu 2 – W.J.] na Podolu rosyjskim, pracował niepodległościowo w latach 1917–1920 na terenie Podola w Niemirowie, Tulczynie, Braclawiu, a specjalnie w Szpikowie, powiatu braclawskiego i w Tywrowie, należąc sam do tworzących się tam formacyj legionowych i werbując młodzież cywilną i byłych żołnierzy armii rosyjskiej do Wojsk Polskich. Wiadomo mi jest, że w końcu roku 1919 i na początku 1920 – wojska ukraińskie, cofając się z byłej Galicji i przebywając na Ukrainie rosyjskiej poszukiwały p. Czyhiryna w celu wykonania na nim wyroku śmierci”²³. Jak widać i w tym dokumencie występują rozbieżności co do pewnych faktów, jak choćby to, że działalność niepodległościową miał prowadzić w latach 1917–1920, podczas gdy w latach 1918–1920 przebywał w niewoli bolszewickiej.

Nie są znane także okoliczności jego uwolnienia czy też ucieczki z niewoli. Bardziej prawdopodobna wydaje się ta druga wersja, jak wcześniej podano – sam pisał bowiem o tym, że udało mu się przedrzeć przez linię frontu. Niebezpieczna podróż zajęła cały miesiąc i dopiero 3 lipca 1920 r. zgłosił się ochotniczo do Wojska Polskiego. Został przyjęty do armii w stopniu podporucznika i wcielony do 21. pp (tu objął dowództwo jednej z kompanii strzeleckich), a następnie 28 lipca – do 29. pSK wchodzącego w skład 10. DP²⁴. Początkowo został młodszym oficerem w 3. kompanii strzeleckiej w III batalionie kpt. Jana Rogowskiego, a następnie w 4. kompanii strzeleckiej. W kolejnych miesiącach wraz z pułkiem brał udział w walkach, w tym m.in. w bitwie radzywińskiej w sierpniu 1920 r. oraz w działaniach pościgowych za cofającą się armią rosyjską. W ich trakcie wykazał się dużą odwagą, za co otrzymał 11 czerwca 1921 r. Krzyż Walecznych, co tak uzasadniono: „Podporucznik Czyhiryn Kazimierz, jako młodszy oficer 4 kompanii dnia 21 sierpnia 1920 roku, kiedy bolszewicy przerwali się na tyły I syberyjskiego pułku pod Chorzalami, był wysłany z plutonem jako straż boczna, przy tym umiejętnie manewrując zaszedł bolszewikom na tyły, po zaatakowaniu wyparł ich z zajmowanej pozycji, biorąc jeńców”²⁵.

²³ Zaświadczenie inż. Leona Grzebskiego z marca 1938 r. dołączone do teczeki, *ibidem*, karty bez paginacji.

²⁴ Główna karta ewidencyjna z 14 XI 1921 r., CAW WBH, ap. K. Czyhiryn, sygn. I.481.C.7738, k. 5–6.

²⁵ Wniosek o odznaczenie K. Czyhiryna Krzyżem Walecznych z 1921 r., *ibidem*, karty bez paginacji. Odznaczenie wręczono mu 4 października 1921 r. (Rozkaz

Po zawarciu rozejmu w wojnie polsko-rosyjskiej 10. DP została w listopadzie 1920 r. podporządkowana dowództwu 4. Armii i do czasu podpisania traktatu pokojowego pełniła służbę kordonową²⁶ na linii Prużany–Sokal, a później na linii Bugu. Wówczas to ppor. K. Czyhiryn został 21 listopada mianowany komendantem placu miasta Włodawa i jednocześnie referentem kulturalno-oświatowym dowódcy III batalionu 29. pSK, po czym 13 lutego 1921 r. objął stanowisko adiutanta dowódcy batalionu sztabowego pułku. W połowie tego miesiąca kordon wojskowy na linii Bugu został zlikwidowany, wobec czego 29. pSK otrzymał rozkaz powrót do Brześcia nad Bugiem²⁷.

Na Kresach Wschodnich 10. DP przebywała do trzeciej dekady marca 1921 r., kiedy to jej pułki zaczęły powracać do pokojowych garnizonów na obszarze Okręgu Generalnego IV Łódź – 29. pSK przybył do Kalisza. Żołnierze pułku byli serdecznie witani przez mieszkańców miasta i lokalne władze. Były to zapewne wzruszające chwile także dla ppor. K. Czyhiryna, podobnie jak wizyta w garnizonie kaliskim 21 kwietnia płk. S. Nałęcz Małachowskiego (dowódcy 10. DP), którego znali w Winnicy rodzice naszego bohatera, gdy Kazimierz był małym chłopcem. Równie ważnym dniem był 15 maja, gdy marszałek Józef Piłsudski wręczył 29. pSK sztandar ufundowany przez warszawskie i kaliskie Koła Opieki nad Żołnierzem (odtąd pułk obchodził ową datę jako dzień święta pułkowego)²⁸.

Podporucznik K. Czyhiryn cieszył się dobrą opinią, czego potwierdzeniem może być ocena dowódcy 29. pSK ppłk. Romualda Kohutnickiego z wiosny 1921 r.: „B. dobry oficer. Inteligentny, koleżeński, w bojach odważny. Dobry instruktor i wychowawca żołnierzy”²⁹ oraz z 20 listopada tego roku: „Jeszcze młody i słabo

dzienny dowództwa 10. DP nr 226 z 4 X 1921 r., *ibidem*, 10. DP, sygn. I.313.10.5, karty bez paginacji).

²⁶ Kordon został utworzony 6 XI 1920 r. i miał za zadanie zapobiec samowolnym porzuceniem szeregow wojska oraz kradzieży mienia i sprzętu wojskowego znajdującego się na Kresach Wschodnich.

²⁷ W. Jarno, *Strzelcy Kaniowscy w latach 1919–1939*, Warszawa 2004, s. 151.

²⁸ Rozkazyienne z 1921 r., CAW WBH, 10 DP, sygn. I.313.10.5, karty bez paginacji; W. Jarno, *Garnizon kaliski w latach 1918–1921*, „Rocznik Kaliski” 1996/1997, t. XXVI s. 139; idem, *Strzelcy Kaniowscy...*, s. 151–152; K. Satora, *Opowieści wrześnieowych sztandarów*, Warszawa 1990, s. 71; L. Beldowski, *Zarys historii wojennej 29 Pułku Strzelców Kaniowskich*, Warszawa 1928, s. 25; „Gazeta Kaliska” 1921, nr 48, s. 3, nr 71, s. 3 i nr 83, s. 2.

²⁹ Karta ewidencyjna z 1921 r., CAW WBH, ap. K. Czyhiryn, sygn. I.481.C.7738, k. 16.

wyrobiony oficer. Dość pracowity. Usposobienia łagodnego, służbą interesuje się. Zachowuje się dobrze. Nadaje się na mł. oficera”³⁰. W międzyczasie Czyhiryn został 10 kwietnia 1921 r. odkomenderowany do stacjonującego w Kaliszu dowództwa XIX Brygady Piechoty (w skład tej brygady wchodził oprócz 29. pSK także 28. pSK z Łodzi) i objął stanowisko adiutanta ppłk. Franciszka Sikorskiego, dowódcy tej brygady. Na stanowisku tym K. Czyhiryn pozostawał do 25 września (kiedy to rozformowano dowództwo brygady), po czym powrócił do swego pułku i przez dwa tygodnie pozostawał bez przydziału. Miało to związek z przygotowaniem do pokojowej reorganizacji armii polskiej, w ramach której dywizje piechoty przeszły z organizacji brygadowej na tzw. organizację trójkową. W składzie 10. DP pozostały 28., 30. i 31. pSK, natomiast 29. pSK włączono do nowo formowanej kaliskiej 25. DP. W trakcie tej reorganizacji ppor. K. Czyhiryn został 6 października mianowany oficerem ordynansowym dowódcy Piechoty Dywizyjnej 10. DP, płk. SG Adama Nałęcza Nieniewskiego, co wiązało się z jego przeniesieniem do Łodzi, gdzie mieściło się dowództwo tej dywizji. W tym czasie – w trakcie trwającej demobilizacji – rozkazem z 30 listopada 1921 r. został powołany do służby zawodowej w stopniu podporucznika, a 3 maja 1922 r. otrzymał awans na stopień porucznika ze starszeństwem z 1 czerwca 1919 r.³¹

Swego dotychczasowego stanowiska zajmował przez prawie dwa lata. Rozkazem z 8 września 1923 r. miał zostać przesunięty z dowództwa Piechoty Dywizyjnej 10. DP do 30. pSK, co oznaczałoby kolejne przenosiny – tym razem z Łodzi do Warszawy (pułk ów stacjonował w tamtejszej cytadeli). Jednak dziesięć dni później otrzymał nowy przydział – tym razem do 31. pSK stacjonującego w Łodzi. Było to niewątpliwie dla niego wygodniejsze, w mieście tym mieszkał bowiem już od dwóch lat³².

Po zameldowaniu się w dowództwie pułku nie został skierowany do pododdziału liniowego, lecz 27 września przeniesiono go czasowo ponownie do dowództwa 10. DP – tym razem na stanowisko kierownika kancelarii sztabu dywizji. Pracował tam przez cztery miesiące, tj. do 20 stycznia 1924 r. Ze swych obowiązków musiał się wywiązywać wzorowo, czego wyrazem była pochwała

³⁰ Opinia ppłk. R. Kohutnickiego z 20 XI 1921 r., *ibidem*, k. 39.

³¹ Główna karta ewidencyjna z 14 XI 1921 r., *ibidem*, k. 6; Dziennik Personalny MSWojsk. 1921, nr 40, poz. 1848, s. 1516.

³² Dziennik Personalny MSWojsk. 1923, nr 58, s. 546 i nr 60, s. 562.

dowódcy 10. DP: „Por. Kazimierz Czyhiryn, kierownik kancelarii D-twa 10 Dyw. Piech. odchodzi do 31 p.S.K. Pełniąc służbę w D-twie Dywizji przez pół roku, a przedtem w D-twie Piech. Dyw. 10 Dyw. Piech. cieszył się ogólną sympatią kolegów i przełożonych. Odchodzącemu do służby liniowej życzę powodzenia i dziękuję za dotychczasową pracę”³³.

Po krótkim urlopie, por. K. Czyhiryn zameldował się 12 lutego 1924 r. w dowództwie macierzystego 31. pSK i został skierowany na stanowisko młodszego oficera w 4. kompanii strzeleckiej (II batalion pułku). W trakcie służby liniowej został odkomenderowany w maju 1924 r. na pięciomiesięczny kurs dla młodszych oficerów w Chełmie. Po powrocie objął dowództwo plutonu, a później dowództwo jednej z kompanii strzeleckich (nie udało się ustalić jej numeru). W 1928 r. był także przez kilka miesięcy oficerem instrukcyjnym Rejonu Przysposobienia Wojskowego w Łasku, a w następnym roku czasowo adiutantem dowódcy 10. DP, gen. bryg. S. Nałęcza Małachowskiego. W 31. pSK służył do początku 1930 r. Został wówczas przydzielony do Dowództwa OK IV i objął stanowisko referenta bezpieczeństwa w Samodzielnym Referacie Informacyjnym. Pod koniec roku – zarządzeniem z 3 grudnia – otrzymał z dniem 1 stycznia 1931 r. długo wyczekiwany awans na stopień kapitana (ze starszeństwem z tego samego dnia)³⁴.

O życiu osobistym K. Czyhiryna niewiele wiadomo. Służąc w garnizonie łódzkim poznał w połowie lat dwudziestych młodziutką Celinę Skępską, urodzoną w Łodzi w 1910 r. Była ona córką Juliana i Antoniny (z domu Zajder). Doszło pomiędzy nimi do związku przepełnionego gorącymi uczuciami i ślubu – zawartego prawdopodobnie w 1927 r., gdy wybranka serca Kazimierza miała zaledwie siedemnaście lat. Rok później na świat przyszła ich jedyna córka Zofia. Małżonkowie mieszkali w Łodzi przy al. Kościuszki 67³⁵.

³³ Rozkaz dzienny dowództwa 10. DP nr 1 z 10 I 1924 r., CAW WBH, 10. DP, sygn. I.313.10.9, karty bez paginacji.

³⁴ Karta ewidencyjna z lat trzydziestych, *ibidem*, ap. K. Czyhiryn, sygn. I.481. C.7738, karty bez paginacji; *Rocznik oficerski 1924*, Warszawa 1924, s. 200 i 385; *Rocznik oficerski 1928*, Warszawa 1928, s. 47 i 238; *Rocznik oficerski 1932...*, s. 76; „Republika” 1938, nr 40, s. 6; Dziennik Personalny MSWojsk. 1930, nr 16, s. 332.

³⁵ Wniosek o Medal Niepodległości z 26 VI 1938 r., CAW WBH, K. Czyhiryn, Kolekcja KKiMN 116-34737, karty bez paginacji; Wniosek o Medal Niepodległości z 7 X 1935 r., *ibidem*, K. Czyhiryn, sygn. odrzuc. 7 X 1935 r., karty bez paginacji; L. Kuźnicki, *Autobiografia. W kręgu nauki*, Warszawa 2002, s. 111 i 118.

Zasadniczy przełom w służbie wojskowej przyniósł rok 1931, kiedy to ówczesny dowódca OK IV Łódź, gen. bryg. S. Nałęcz Małachowski, powołał go na stanowisko swego oficera ordynansowego. Zapewne jedną z przyczyn – oprócz dobrego wywiązywania się z wcześniejszej pracy kancelaryjnej w dowództwie okręgu – była także ich przeszłość związana z Winnicą na Ukrainie. Najpierw wiosną 1931 r. kpt. K. Czyhiryn ukończył kurs informacyjny zorganizowany dla oficerów sztabowych OK IV, po czym 15 lipca tego roku objął wspomniane stanowisko oficera ordynansowego³⁶. W tym miejscu warto wyjaśnić dwa pojęcia – „adiutant” i „oficer ordynansowy”, nie są one bowiem tożsame, choć potocznie często używa się ich zamiennie. Według rozkazu ministra spraw wojskowych z 1922 r. tytuł „adiutanta”: „przysługuje oficerowi, pełniącemu funkcję z zakresu prac sztabu w jednostkach niższych (w oddziałach do pułku włącznie), analogicznie do funkcji szefów sztabu w jednostkach wyższych”, a tytuł „oficera ordynansowego” – „oficerowi, stojącemu poza sztabem, a przeznaczonemu do wykonywania wyłącznie bezpośrednich zleceń dowódcy jednostki wyższej”³⁷. Zgodnie z powyższym, kpt. K. Czyhiryn został oficerem ordynansowym i taka też nazwa stanowiska będzie stosowana w dalszej części tekstu.

Oficer ordynansowy dowódcy okręgu musiał cieszyć się zaufaniem przełożonego. Niewątpliwie tak było w przypadku kpt. K. Czyhiryna, który szybko stał się jednym z najbliższych współpracowników gen. bryg. S. Nałęcza Małachowskiego (stanowisko dowódcy OK IV zajmował on w latach 1927–1934). Codzienna służba u boku dowódcy okręgu traktowana była jako zaszczytne wyróżnienie. Oficer ordynansowy pełnił także różne funkcje reprezentacyjne w garnizonie łódzkim w sprawach mniejszej wagi oraz aktywnie działał na niwie społecznej współpracując z ramienia wojska z szeregiem łódzkich organizacji społecznych, kulturalnych czy gospodarczych, stając się szybko osobą znaną. Także jego małżonka brała udział w rozmaitych uroczystościach, jak np. 3 maja 1933 r., kiedy to była jedną z dwóch matek chrzestnych sztandaru Związku Marynarzy Rezerwy w Łodzi³⁸.

³⁶ Wniosek o odznaczenie kpt. K. Czyhiryna Srebrnym Krzyżem Zasługi z 1936 r., CAW WBH, ap. K. Czyhiryn, sygn. I.481.C.7738, k. 51; Dziennik Personalny MSWojsk. 1931, nr 5, s. 234; *Rocznik oficerski 1932...*, s. 76 i 462.

³⁷ Dziennik Rozkazów MSWojsk. 1922, nr 30, poz. 437, s. 688.

³⁸ „Łódź w Ilustracji” 1933, nr 20, s. 6.

1. Kapitan Kazimierz Czyhiryn –
zdjęcie z 1938 r.
(Źródło: „Łódź w Ilustracji”
1938, nr 8, s. 6)

Z powierzonych zadań służbowych kpt. K. Czyhiryn musiał się dobrze wywiązywać, gdyż był nie tylko oficerem ordynansowym gen. bryg. S. Nałęcza Małachowskiego, ale także jego następcy gen. bryg. Władysława Langnera (dowodził OK IV w latach 1934–1938)³⁹. Oto jak sprawę zmian dowódcy okręgu opisała w 1934 r. łódzka „Republika”: „W poniedziałek objął urzędowanie nowy dowódca okręgu korpusu Nr IV w Łodzi generał brygady Władysław Aleksander Langner. [...] W związku z objęciem dowództwa O.K. przez p. gen. Langnera nie przewiduje się żadnych zmian personalnych. Adiutantem dowódcy korpusu pozostaje p. kpt. Czyhiryn”⁴⁰. O dobrej współpracy i zaufaniu gen. bryg. W. Langnera do swego współpracownika może świadczyć opinia z 1936 r.:

„Oficer rzutny, energiczny, o bardzo wysokim poziomie inteligencji, w pracy wytrwały. Poza wykonywaniem czynności ścisłe służbowych pracuje z wielkim pożytkiem społecznie”⁴¹. Nic dziwnego, że 19 marca 1937 r. – na wniosek dowódcy OK IV – kpt. K. Czyhiryn został odznaczony Srebrnym Krzyżem Zasługi po raz pierwszy „za zasługi w służbie wojskowej”. Warto dodać, że wcześniej otrzymał także inne odznaczenia: oprócz Krzyża Walecznych (1921) na jego mundurze zawisły: Medal Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości (1928) oraz Medal Pamiątkowy za Wojnę 1918–1921 (1928)⁴².

³⁹ W. Jarno, *Okręg Korpusu Wojska Polskiego nr IV Łódź 1918–1939*, Łódź 2001, s. 127–128; *Lista starszeństwa oficerów zawodowych piechoty 5 czerwiec 1935 r.*, Warszawa 1935, s. 75.

⁴⁰ „Ilustrowana Republika” 1934, nr 247, s. 5.

⁴¹ Wniosek o odznaczenie kpt. K. Czyhiryna Srebrnym Krzyżem Zasługi z 1936 r., CAW WBH, ap. K. Czyhiryn, sygn. I.481.C.7738, k. 52.

⁴² Wniosek o Medal Niepodległości z 26 VI 1938 r., *ibidem*, K. Czyhiryn, Kolekcja KKiMN 116-34737, karty bez paginacji; „Monitor Polski” 1937, nr 64, s. 21.

Współpraca kpt. K. Czyhiryna z gen. bryg. W. Langnerem musiała być także bardzo dobra, skoro ten odchodząc 4 lutego 1938 r. na równorzędne stanowisko dowódcy OK VI Lwów „zabrał” go ze sobą. Obowiązki dowódcy okręgu przejął dziesięć dni później, a 15 lutego kpt. K. Czyhiryn został mianowany jego oficerem ordynansowym⁴³. Informacje o tym przeniesieniu prasa łódzka podała już 10 lutego: „W bieżącym tygodniu opuszcza Łódź, odchodząc na identyczne stanowisko kpt. Kazimierz Czyhiryn, jedna z najpopularniejszych postaci w Łodzi. Zżył się z naszym miastem – przebywając tu od lat 17, bez przerwy. Przybył w roku 1921, jako młody podporucznik [...] w roku 1930 przeniesiony zostaje do DOK, pracuje w różnych wydziałach, aż wreszcie zostaje adiutantem dowódcy okręgu gen. Małachowskiego. Gdy następuje zmiana na stanowisku dowódcy OK – kpt. Czyhiryn zostaje adiutantem gen. Langnera. I obecnie, gdy gen. Langner odszedł z Łodzi na identyczne stanowisko do Lwowa, zaproponował przeniesienie również kpt. Czyhirynowi, jest to dowód dużego uznania ze strony gen. Langnera dla swego adiutanta. Nie ma zda się nikogo w Łodzi, kto nie znałby kpt. Czyhiryna i nie żałował, że opuszcza on nasze miasto. Powszechnie znany i lubiany, ceniony zarówno przez przełożonych, jak i kolegów, cieszący się powszechną sympatią, ogromnie uczynny, kulturalny, dobry kolega, życzliwy przyjaciel – kpt. Czyhiryn zabiera ze sobą do Lwowa serca wszystkich łodzian, którzy mają przyjemność zaliczyć się do b. licznego grona jego przyjaciół i znajomych”⁴⁴.

Po przeniesieniu do Lwowa zamieszkał z rodziną przy ul. św. Zofii 58 (obecnie ul. Iwana Franki). Niebawem miał możliwość spotkać znajomych z Łodzi, 16 marca 1938 r. do miasta przybyła bowiem łódzka delegacja składająca się z członków „Komitetu uczczenia zasług i pracy społecznej byłego dowódcy OK IV gen. Władysława Langnera”⁴⁵. Jej celem było złożenie podziękowań byłemu dowódcy okręgu za aktywną działalność społeczną w Łodzi. Na dworcu

⁴³ Rozkaz dzienny nr 2 z 7 II 1928 r., CAW WBH, Dziennik Rozkazów Dowództwa OK IV, sygn. 3251.2019.208, karty bez paginacji; Rozkaz wewnątrz dowództwa okręgu nr 4 z 24 II 1938 r., *ibidem*, sygn. 3251.2019.210, karty bez paginacji; Rozkaz dzienny nr 2 z 14 II 1938 r. i nr 3 z 18 II 1938 r., *ibidem*, Dziennik Rozkazów Dowództwa OK VI, sygn. 2151.2019.295, karty bez paginacji; „Gazeta Lwowska” 1938, nr 33, s. 3.

⁴⁴ „Ilustrowana Republika” 1938, nr 40, s. 6.

⁴⁵ W jej składzie znaleźli się m.in.: Mikołaj Godlewski (prezydent Łodzi), Michał Rzadkiewicz (dyrektor Łódzkiej Izby Skarbowej) oraz Antoni Gajewski (przedstawiciel Zjednoczonych Zakładów Przemysłowych Scheiblera i Grohmana).

lwowskim powitał ją gen. W. Langner, w towarzystwie kpt. K. Czyhiryna. Po 17 latach pobytu w Łodzi był on postacią znaną wśród łodzian, toteż spotkanie musiało być i dla niego niezapomnianą chwilą. Po wizycie na Cmentarzu Orłąt Lwowskich, gdzie złożono wieniec z napisem „Obrońcom Lwowa m. Łódź”, delegacja przybyła do gmachu Dowództwa OK VI (plac Bernardyński 6). Tu odbyła się oficjalna uroczystość podziękowania gen. W. Langnerowi za jego działania społeczne w Łodzi. We wszystkich tych wydarzeniach uczestniczył jego oficer ordynansowy, który zapewne nie przypuszczał, że nie ujrzy już nigdy miasta nad Łódką, w którym spędził niemal połowę życia⁴⁶.

2. Delegacja łódzkich władz miejskich z wizytą u gen. Władysława Langnera w gmachu dowództwa OK VI Lwów w dniu 16 III 1938 r. – pierwszy z prawej kpt. K. Czyhiryn (Źródło: „Łódź w Ilustracji” 1938, nr 13, s. 3)

Lwów, w którym od końca lutego 1938 r. kpt. K. Czyhiryn mieszkał z rodziną, był największym miastem i największym garnizonem wojskowym w południowo-wschodniej Polsce, a mieszczące się w nim Dowództwo OK VI obejmowało swym działaniem

⁴⁶ „Dziennik Zarządu Miejskiego w Łodzi” 1938, nr 4, s. 457–458.

część województwa lwowskiego oraz województwa stanisławowskie i tarnopolskie – należące do regionów o zróżnicowanym składzie etnicznym⁴⁷.

Przez półtora roku (od końca lutego 1938 r. do września 1939 r.) kpt. K. Czyhiryn towarzyszył gen. W. Langnerowi w różnych uroczystościach wojskowych (np. święta jednostek wojskowych), państwowych (Dzień Niepodległości 11 listopada) i religijnych (Boże Narodzenie i Wielkanoc). Niestety, prasa lwowska informowała czytelników jedynie o najważniejszych gościach (generałach i ministrach). Niemniej można przypuszczać, że Czyhiryn uczestniczył wraz z dowódcą okręgu w większości ważnych uroczystości, m.in. we lwowskich obchodach rocznicy 3 maja (1938 i 1939), 26 maja 1938 r. w zjeździe Oficerów Rezerwy we Lwowie z udziałem marszałka Edwarda Śmigłego-Rydza, 1 listopada 1938 r. w hołdzie pamięci obrońcom Lwowa z 1918 r., 12 maja 1939 r. we lwowskich obchodach 4. rocznicy śmierci Józefa Piłsudskiego, czy 27–28 czerwca 1939 r. w obchodach 20-lecia Korpusu Kadetów nr 1 im. Marszałka Piłsudskiego⁴⁸. O kpt. K. Czyhirynie można w prasie znaleźć jedynie sporadyczne informacje. Odnotowano np. fakt jego udziału (wraz z gen. W. Langnerem) w otwarciu 12 maja 1938 r. we Lwowie „Wystawy Pamiątek po Wodzu Narodu Pierwszym Marszałku Polski Józefie Piłsudskim” – w tym wypadku także nie ma o nim wzmianki, lecz zamieszczono zdjęcie, na którym widnieje⁴⁹. W zbiorach Narodowego Archiwum Cyfrowego znajduje się fotografia ze spotkania Zarządu Głównego Związku Szlachty Zagrodowej w Przemyślu z kwietnia 1939 r., na której widać – obok gen. W. Langnera – także kpt. K. Czyhiryna, co wyraźnie wskazuje, że brał on udział w tego rodzaju uroczystościach. Niestety, brak innych informacji nie pozwala szerzej opisać pobytu kpt. K. Czyhiryna we Lwowie w latach 1938–1939. Równie szczątkowe są informacje w odniesieniu do przygotowań mobilizacyjnych latem 1939 r. i jego udziale w obronie Lwowa.

⁴⁷ A. Ostanek, *VI Lwowski Okręg Korpusu w dziejach wojskowości polskiej w latach 1921–1939*, Warszawa 2013, s. 60–61, 260–276.

⁴⁸ „Gazeta Lwowska” 1938, nr 100, s. 3; nr 107, s. 2; nr 121, s. 1; nr 128, s. 1–2; nr 250, s. 3; nr 258, s. 1; 1939, nr 105, s. 2 i nr 120, s. 3.

⁴⁹ „Wschód” 1938, nr 84, s. 5.

3. Konferencja Zarządu Głównego Związku Szlachty Zagrodowej w Przemyślu w kwietniu 1939 r. – kpt. K. Czyhiryn siedzi pierwszy z prawej w drugim rzędzie (Źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-P-1169-3, <https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/165591/81ec66ba310aa527cfe07c8e4f448f1c/> – dostęp: 12 XI 2022)

Na wypadek wybuchu wojny Dowództwo OK VI czyniło przygotowania na wielu płaszczyznach, podejmując także niezbędne działania na rzecz utrzymania dyscypliny w oddziałach i bezpieczeństwa w terenie, co było o tyle istotne, że obszar okręgu zamieszkiwała w dużej mierze ludność ukraińska. Kolejna tura tzw. mobilizacji alarmowej, rozpoczęta 23 sierpnia, objęła nieliczne jednostki stacjonujące w okręgu, większość postawiono bowiem w stan gotowości bojowej dopiero w trakcie mobilizacji powszechnej⁵⁰. W ocenie Adama Ostanka: „działalność DOK w ostatnim okresie pokoju oraz w pierwszych dniach wojny była prowadzona jak najbardziej odpowiednio. W tym zakresie dowództwo wywiązało się nie tylko ze wszystkich nałożonych na nie obowiązków, ale wykazało również wiele inicjatyw, które wpłynęły dodatnio na możliwości obronne

⁵⁰ A. Ostanek, *op. cit.*, s. 344–374.

zarówno terenu, jak i miejscowej ludności⁵¹. Zapewne jakiś wkład w te działania miał także kpt. K. Czyhiryn, który jako oficer ordynansowy gen. W. Langnera pomagał mu w pracy.

W trakcie mobilizacji powszechnej w OK VI jednostki z tego okręgu wysyłano na front lub do dyspozycji Naczelnego Dowództwa, a na jego obszar przybywały oddziały zapasowe ewakuowane z zachodnich i centralnych części kraju. Niebawem przed dowódcą okręgu stało nowe wyzwanie – zorganizowania obrony Lwowa. Dowództwo obrony miasta powołano 7 września (na jego czele stanął początkowo płk dypl. Bolesław Fijałkowski, a szefem sztabu został ppłk dypl. Kazimierz Rzyziński), po czym dwa dni później utworzono Dowództwo Obrony Obszaru Lwów (na jego czele stanął gen. Kazimierz Sosnkowski), mające zorganizować obronę Galicji Wschodniej. Było to konieczne, gdyż już 12 września do Lwowa zbliżyły się oddziały niemieckiej 1. Dywizji Górskiej. Od tego dnia w gestii Dowództwa OK VI pozostały sprawy mobilizacyjne i administracyjne. Po agresji sowieckiej na Polskę (17 września) w kierunku Lwowa nacierały z kolei jednostki Frontu Ukraińskiego, w tym 6. Armia komkora Filipa Golikowa. Informacje o tym dowództwo okręgu otrzymało rankiem tego dnia, a w godzinach popołudniowych rozkaz Naczelnego Wodza, by walczyć dalej z Niemcami, a z Armią Czerwoną jedynie w wypadku samoobrony. Pierwsze jednostki radzieckie dotarły do przedmieść Lwowa już nocą z 18 na 19 września, co oznaczało, że miasto znalazło się w kleszczach niemiecko-radzieckich (od północy, zachodu i południa wojska niemieckie, które wkrótce wycofały się, a od wschodu wojska radzieckie). Niebawem (20 września) z inicjatywy emisariuszy Armii Czerwonej odbyły się w Winnikach wstępne rozmowy z delegatami Dowództwa Obrony Lwowa o zaprzestaniu walk przez obrońców miasta⁵².

Po tym wprowadzeniu, pora powrócić do losów kpt. K. Czyhiryna, który towarzyszył gen. W. Langerowi w jego pracy w Dowództwie OK VI. Niestety, niewiele na ten temat wiadomo, a jedyne

⁵¹ *Ibidem*, s. 377.

⁵² Por. A. Leinwand, *Dokumenty obrony Lwowa 1939*, Warszawa 1997; *Obrona Lwowa 1939*, red. A. Wesołowski, t. I (*Dokumenty 1–16 września*) i t. II (*Dokumenty 17–22 września*), Warszawa 2018 (w tomie I obszerne wprowadzenie o obronie miasta, s. 19–123); W. Rezmer, *Obrona Lwowa w 1939 r.*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Historia” 1975, z. 10(67), s. 105–129.

bliższe informacje pochodzą z ostatnich dni obrony Lwowa. Rankiem 21 września do dowództwa okręgu dotarł telefonogram o przybyciu kilku oficerów radzieckich celem podjęcia kolejnych rozmów, na które gen. W. Langner wysłał do Winnik ppłk. dypl. K. Ryzińskiego wraz z tłumaczem mjr. Janem Jawiczem. W ich trakcie ustalono, że jeszcze tego samego dnia odbędzie się spotkanie za roгатką łyżczakowską gen. W. Langnera z przedstawicielami dowództwa radzieckiej 6. Armii (m.in. kombryg Paweł Kuroczkin i kombryg Nikołaj Jakowlew). Dowódca okręgu udał się tam około godz. 17.00 w towarzystwie ppłk. dypl. Ryzińskiego, mjr. J. Jawicza i kpt. K. Czyhiryna (dwaj ostatni występowali jako tłumacze). Po krótkich rozmowach polska delegacja powróciła do Lwowa, gdzie dowódca okręgu poinformował o zamiarze przekazania miasta Armii Czerwonej. Następnie – jak to zapisał w swych wspomnieniach: „Specjalnie powołana komisja opracowała w ciągu nocy wnioski do pertraktacji, które zabrałem ze sobą wyjeżdżając do Winnik, wraz z szefem sztabu płk. Rakowskim i kpt. Kazimierzem Czyhirynem w charakterze tłumacza”⁵³. Rankiem 22 września polska delegacja ponownie wyjechała do Winnik. I tym razem członkiem delegacji został – obok płk. Bronisława Rakowskiego – kpt. K. Czyhiryn, który znów pełnił funkcję tłumacza. Po krótkich rozmowach podpisano *Protokół układu o przekazaniu miasta Lwowa Armii Czerwonej*, w myśl którego do Lwowa jeszcze tego dnia wkroczyły oddziały radzieckie. Polscy żołnierze (po złożeniu broni) mieli mieć zagwarantowaną wolność osobistą oraz możliwość wyjazdu za granicę, lecz rzeczywistość okazała się inna. Polscy obrońcy w zorganizowanych kolumnach udawali się do Winnik, gdzie – wbrew podpisanemu układowi – oficerów zatrzymano i wysłano niebawem do obozów jenieckich⁵⁴. Tylko tyle i zarazem aż tyle wiadomo o losach kpt. K. Czyhiryna w trakcie obrony Lwowa we wrześniu 1939 r. Z punktu widzenia władz wojskowych odpowiedzialnych za obronę miasta nie pełnił on oczywiście żadnej istotnej funkcji, toteż

⁵³ W. Langner, *Ostatnie dni obrony Lwowa (1939)*, [w:] *Wrzesień 1939 w relacjach i wspomnieniach*, red. M. Cieplewicz, E. Kozłowski, Warszawa 1989, s. 702.

⁵⁴ R. Dalecki, *Armia „Karpaty” 1939*, wyd. 1, Warszawa 1979, s. 279–280 i wyd. 2, Warszawa 1989, s. 346–347; idem, *Ostatni okres obrony Lwowa (19–22 IX 1939 r.)*, [w:] *Obrona Lwowa...*, t. II, s. 381–382; W. Włodarkiewicz, *Lwów 1939*, Warszawa 2003, s. 186–188; idem, *Małopolska Wschodnia 1939*, Warszawa 2020, s. 246; C. Grzelak, *Kresy w czerwieni 1939. Agresja Związku Sowieckiego na Polskę w 1939 roku*, Warszawa 1998, s. 404–405.

nic dziwnego, że w literaturze związanej z tymi wydarzeniami jego nazwisko pojawia się sporadycznie⁵⁵.

Równie niewiele wiadomo o jego późniejszych losach. Według relacji gen. W. Langnera – po przekazaniu Lwowa Armii Czerwonej, dowódca okręgu udał się 23 września (za zgodą radzieckich władz wojskowych) do Tarnopola, gdzie miał spotkać się z Siemionem Timoszenką (dowódcą Frontu Ukraińskiego) celem dopilnowania realizacji umowy z 22 września. Towarzyszyło mu kilku oficerów, w tym także kpt. K. Czyhiryn. Następnego dnia (24 września) około godz. 11.00 gen. W. Langner został wezwany do sztabu S. Timoszenki. W spotkaniu tym brał udział także Nikita Chruszczow, ówczesny komisarz polityczny przy dowódcy Frontu Ukraińskiego – a ze strony polskiej również płk B. Rakowski i mjr J. Jawicz. W trakcie rozmów przedstawiciele strony radzieckiej zapewniali, że umowa z 22 września będzie respektowana, lecz wymaga zatwierdzenia przez Klimenta Woroszyłowa, ludowego komisarza obrony Związku Radzieckiego. Zaproponowano także gen. W. Langnerowi, który zaczął otrzymywać informacje o aresztowaniach polskich oficerów, by wraz z kilkoma wybranymi przez siebie oficerami udał się do Moskwy celem osobistej z nim rozmowy⁵⁶.

Rankiem 26 września gen. W. Langner na czele czteroosobowej delegacji (wraz z kpt. K. Czyhirynem) wyruszył samochodem z Tarnopola do Płoskirowa, a następnie samolotem do Moskwy, co tak wspominał: „W Płoskirowie oczekuje nas samolot pasażerski marki Douglas, którym o godz. 11.00 wylatujemy do Moskwy, gdzie przybywam o godz. 13.45. Towarzyszą mi ze strony polskiej płk Rakowski, mjr Jawicz i kpt. Czyhiryn, a z Armii Czerwonej płk Piasecznikow”⁵⁷. Delegację zakwaterowano w willi w podmoskiewskim Kuncewie,

⁵⁵ W kolejnych publikacjach dotyczących kapitulacji Lwowa nazwisko kpt. K. Czyhiryna już nie pada: R. Szawłowski (K. Liszewski), *Wojna polsko-sowiecka 1939*, t. I (*Monografia*), s. 308–309 i t. II (*Dokumenty*), Warszawa 1997, Dok. 41, s. 174–175; W. Włodarkiewicz, *Nie publikowany fragment dziennika generała Langnera*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1996, R. XLI, nr 3, s. 179–189; K. Ryś, *Obrona Lwowa w roku 1939*, Palestyna 1943, s. 42–44. O kpt. K. Czyhirynie w swej relacji nie wspomina także ppłk dypl. Kazimierz Rzyński (Instytut Polski i Muzeum gen. Sikorskiego w Londynie, *Relacja ppłk. dypl. Kazimierza Rzyńskiego*, sygn. Bl.12l, k. 162–164).

⁵⁶ W. Langner, *Ostatnie dni obrony Lwowa (1939)*, [w:] *Wrzesień 1939 w relacjach...*, s. 703–704.

⁵⁷ *Ibidem*, s. 705.

skąd następnego dnia gen. W. Langer udał się ze swoim oficerem ordynansowym do siedziby radzieckiego Sztabu Generalnego i, jak podał w swej relacji: „Ponieważ nie chciałem rozmawiać bez świadków, mówię, że ukraińskiego nie znam, ale że mam ze sobą kpt. Czyhiryna, dobrze władającego językiem rosyjskim i nadającego się na tłumacza”⁵⁸. Tym samym Czyhiryn stał się uczestnikiem ważnych rozmów. Później generał wraz z kpt. K. Czyhirynem udał się na spotkanie z komandarmem 1. rangi Borysem Szaposznikowem (szefem Sztabu Generalnego Armii Czerwonej), lecz zamiast rozmowy na temat przestrzegania przez stronę radziecką umowy z 22 września – ponownie odpowiadał na szereg pytań dotyczących działań Wehrmachtu i przygotowania Polski do wojny. Przez kolejne dni polska delegacja oczekiwała w Kuncewie na możliwość spotkania z marszałkiem K. Woroszyłowem, ale dopiero 4 października otrzymała wiadomość, że miał on tego dnia zatwierdzić warunki umowy. Do bezpośredniego spotkania w ogóle nie doszło, a polska delegacja została odwieziona na lotnisko i odleciała do Płoskirowa, skąd następnego dnia powróciła do Lwowa⁵⁹.

Generał W. Langner i kpt. K. Czyhiryn zostali przewiezieni do dawnego gmachu Dowództwa OK VI, skąd przetransportowano ich pod eskortą do mieszkania przy ul. Kochanowskiego 26, które miało być ich tymczasową kwaterą (dołączyli tam także płk B. Rakowski i mjr J. Jawicz). Dnia 7 października 1939 r. nieznanemu z nazwiska generał NKWD przeprowadził z generałem rozmowę, po której otrzymał on wraz z towarzyszącymi mu oficerami specjalne przepustki umożliwiające przeniesienie się do nowych mieszkań (generał został odwieziony do mieszkania pani Baszniakowej, gdzie spotkał się z żoną i synem). Niestety, z relacji W. Langnera nie wynika, czy kpt. K. Czyhiryn pozostał w mieszkaniu przy ul. Kochanowskiego 26, czy też powrócił do swego mieszkania przy ul. św. Zofii 58. Jego dalsze losy trudno precyzyjnie ustalić. Według relacji gen. W. Langnera, miał on w połowie października udać się – z jego polecenia i za zgodą sowieckiego komisarza Makarowa – wraz z płk. B. Rakowskim do Tarnopola celem zapoznania się z losem polskich oficerów. Niewiele jednak ustalono, oprócz tego, że nie było ich już na obszarze Galicji Wschodniej. Przez kilka kolejnych tygodni kpt. K. Czyhiryn przebywał we Lwowie odwiedzając

⁵⁸ *Ibidem.*

⁵⁹ *Ibidem*, s. 706–709.

co jakiś czas gen. W. Langnera, np. informując go 10 listopada o aresztowaniu przez NKWD gen. Mariana Januszajtisa-Żegoty⁶⁰.

Ostatnia informacja na jego temat pochodzi także z relacji gen. W. Langnera, który – w przeddzień swej ucieczki do Rumunii – spotkał się z nim 15 listopada: „Przy spotkaniu się z kapitanem Czyhirynem informuję go, że 18 XI opuszczam Lwów z zamiarem przedostania się do Rumunii i zapytałem jakie są jego plany. Powiedział mi, że nawiązał kontakt z Drobnerem [Bolesławem – W.J.] i jego przyjaciółmi z Krakowa, którzy obiecali przewieźć go samochodem do Rumunii. Tego zamierza się trzymać”⁶¹. Jak z tego wynika kpt. K. Czyhiryn planował także dostać się do Rumunii, lecz z bliżej nieznanych przyczyn do tego nie doszło i nadal przebywał we Lwowie, gdzie go aresztowano. Według autorów książki *Aresztowani w rejonie Lwowa i Drohobycza* miało to nastąpić 21 marca 1940 r – nie można jednak wykluczyć, iż został aresztowany wcześniej, np. w trakcie grudniowej akcji aresztowania polskich oficerów⁶².

Niewątpliwie celem władz radzieckich była likwidacja polskich elit mogących w przyszłości dążyć do odbudowy państwowości polskiej. Kapitan K. Czyhiryn był zawodowym oficerem i potencjalnie mógł się zaangażować w działalność konspiracyjną, lecz mógł też być zatrzymany przez NKWD z obawy przed jej podjęciem. Tego niestety nie wiemy, choć poszlakę w tej kwestii znaleźć można w książce *Śladem zbrodni katyńskiej*, gdzie przy jego nazwisku umieszczono zapis: „akta agenturalne krypt. »Uciekinierzy«”⁶³. Może to sugerować, że został zatrzymany w trakcie przygotowań do przekroczenia granicy, lecz i w tym wypadku jest to tylko luźne przypuszczenie.

⁶⁰ W. Langner, *Ostatnie dni obrony Lwowa (1939)*, „Niepodległość” [Londyn–Nowy Jork] 1978, t. XI, s. 199–200 i 205.

⁶¹ *Ibidem*, s. 207.

⁶² *Aresztowani w rejonie Lwowa i Drohobycza. Alfabetyczny wykaz 5822 obywateli polskich aresztowanych przez NKWD w rejonie Lwowa i Drohobycza w latach 1939–1941*, red. A. Knyt, Warszawa 1998, s. 72 (seria: Indeks represjonowanych wydawany przez Ośrodek „Karta”, t. VI); *Śladem zbrodni katyńskiej*, red. Z. Gajowniczek, Warszawa 1998, s. 431; *Ukraiński ślad Katynia*, red. Z. Gajowniczek, Warszawa 1995, s. 228 (w dwóch ostatnich publikacjach błędnie podano, że kpt. K. Czyhiryn był we wrześniu 1939 r. oficerem Dowództwa OK IV); <https://indeksrepresjonowanych.pl/int/wyszukiwanie/94,Wyszukiwanie.html> (dostęp: 18 XI 2022).

⁶³ *Śladem zbrodni...*, s. 431.

Dalsze losy kpt. K. Czyhiryna potoczyły się tragicznie. Początkowo był przetrzymywany w więzieniu lwowskim (być może przy ul. Kazimierzowskiej, potocznie określanym jako „Brygidki” – to jednak tylko przypuszczenie). Trudno także stwierdzić, do kiedy w nim przebywał. Jedno wiadomo na pewno, stał się ofiarą mordu dokonanego na polskich oficerach wiosną 1940 r., jego nazwisko występuje bowiem na tzw. Ukraińskiej Liście Katyńskiej. Na podstawie uchwały Biura Politycznego Komitetu Centralnego WKP(b) z 5 marca 1940 r. wymordowano polskich jeńców przetrzymywanych w Kozielsku, Starobielsku i Ostaszkowie. Na podstawie tej uchwały miano również rozstrzelać 11 tys. więźniów przebywających w więzieniach na terenach zajętych przez Związek Radziecki po 17 września 1939 r., wśród których byli polscy oficerowie aresztowani już po ustaniu działań wojennych. Część z nich zamordowano jeszcze w więzieniach, lecz większość miano przewieźć do Kijowa, Charkowa, Chersonia i Odessy, gdzie prawdopodobnie ich zamordowano. W przypadku Czyhiryna wiadomo jedynie, że jego nazwisko znajduje się na „Ukraińskiej Liście Katyńskiej” – na tzw. liście dyspozycyjnej nr 72/2 obejmującej 84 osoby (pod numerem 3216). Niestety, nie jest znana data sporządzenia tej listy, ani wywózki znajdujących się na niej osób⁶⁴. Jak się obecnie przyjmuje, większość osób z tzw. Ukraińskiej Listy Katyńskiej została zamordowana w podkijowskiej Bykowni. Być może polscy więźniowie z listy dyspozycyjnej nr 72/2 także zostali tu rozstrzelani. Jednak z uwagi na niewielką liczbę zidentyfikowanych ofiar trudno to potwierdzić, choć wydaje się to wielce prawdopodobne. Trzeba tu wspomnieć o ankiecie ze zbiorów Ośrodka „Karta” (obecnie w zbiorach Instytutu Pamięci Narodowej) z 1993 r. wypełnionej przez Barbarę Kuźnicką i Zofię Umbarger (córkę naszego bohatera)⁶⁵, w której podano, jakoby K. Czyhiryn został rozstrzelany w maju

⁶⁴ Instytut Pamięci Narodowej, *Ukraińska Lista Katyńska* – mps, sygn. IPN BU 2904.189, s. 113; *Aresztowani w rejonie Lwowa...*, s. 72; *Lista obywateli polskich zamordowanych na Ukrainie na podstawie decyzji Biura Politycznego WKP(b) i naczelnych władz państwowych ZSRR z 5 marca 1940*, „Zeszyty Katyńskie” 1994, nr 4, s. XIV i 16; *Śladem zbrodni...*, s. 40 i 431; *Ukraiński ślad...*, s. 228.

⁶⁵ Zofia Czyhiryn wraz ze swoją matką Celiną (żoną kpt. K. Czyhiryna) uciekły do Rumunii, skąd poprzez Algierię dotarły do Wielkiej Brytanii. Córka Zofia wyjechała do Stanów Zjednoczonych, gdzie wyszła za mąż za Paula Umbargera, z którym miała dwie córki – Heidi i Amy. Natomiast Celina poznała w 1946 r. w Wielkiej Brytanii Jerzego Kraśnickiego, za którego wyszła za mąż. Później oboje także wyjechali do USA, gdzie zamieszkali w Roanoke w stanie Virginia (L. Kuźnicki, *op. cit.*, s. 111 i 118–119; Instytut Pamięci Narodowej [dalej: IPN], załącznik

1940 r. we Lwowie. Wydaje się to mało prawdopodobne, choć nie można wykluczyć i tej wersji⁶⁶.

Po latach badań archeologicznych w podkijowskiej Bykowni został tu we wrześniu 2012 r. otwarty Polski Cmentarz Wojenny, określany w polskiej historiografii jako czwarty cmentarz katyński. Jego centralnym miejscem jest Dzwon Pamięci oraz ołtarz z nazwiskami wszystkich ofiar z „Ukraińskiej Listy Katyńskiej”. Jest wśród nich także kpt. K. Czyhiryn – dla którego Bykownia mogła stać się nie tylko symbolicznym miejscem spoczynku, ale także jego faktycznym grobem, choć tego nie jesteśmy w stanie jednoznacznie stwierdzić⁶⁷.

Postać kpt. K. Czyhiryna jest niezwykle barwna, jest też przykładem zawiłych losów Polaków w I połowie XX w. Niewątpliwie jego osoba – oficera ordynansowego dowódców Łódzkiego i Lwowskiego OK zasługuje na pamięć potomnych. I choć nie wszystkie kwestie związane z jego życiem (np. dlaczego przez niemal dekadę nie otrzymał awansu na stopień majora) i okolicznościami śmierci udało się precyzyjnie odtworzyć, to doceniając jego hart ducha, odwagę i umiłowanie Ojczyzny, której poświęcił swe zaledwie 42-letnie życie, pamięć o nim warto ożywić.

Bibliografia

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego [CAW WBH]

10. DP, sygn. I.313.10.5; I.313.10.9

ap Kazimierz Czyhiryn, sygn. I.481.C.7738

ap. Leopold Smorzewski, ap. 21786

Dziennik Rozkazów Dowództwa OK IV, sygn. 3251.2019.208; 3251.2019.210

Dziennik Rozkazów Dowództwa OK VI, sygn. 2151.2019.295

do ankiety dla Ośrodka „Karta” o sygn. IR 22835 dotyczący kpt. K. Czyhiryna – list Zofii Umbarger i Barbary Kuźnickiej z 21 V 1993 r.).

⁶⁶ IPN, Ankieta wypełniona w 1993 r. dla Ośrodka „Karta” przez Zofię Umbarger, dotycząca kpt. K. Czyhiryna, sygn. IR 22835, k. 1–2.

⁶⁷ Por. T. Kretschmer, I. Sariusz-Skańska, *Bykownia. Cień Katynia*, Warszawa 2015; *Polski Cmentarz Wojenny Kijów-Bykownia. Księga cmentarna*, t. I (A–B), Warszawa 2015; *Charków-Katyń-Twer-Bykownia: w 70. rocznicę zbrodni katyńskiej*, red. A. Kola, Toruń 2011; A. Kunert, *Polski cmentarz wojenny w Kijowie-Bykowni (czwarty cmentarz katyński)*, Warszawa 2012.

Kazimierz Czyhiryn, sygn. KKiMN 116-34737

Kazimierz Czyhiryn, sygn. odrzuc. 7 X 1935 r.

Instytut Polski i Muzeum gen. Sikorskiego w Londynie

Relacja ppłk. dypl. Kazimierza Rzyzińskiego, sygn. BI.121

Instytut Pamięci Narodowej [IPN]

Ankieta wypełniona w 1993 r. dla Ośrodka „Karta” przez Barbarę Kuźnicką i Zofię Umbarger dotycząca kpt. K. Czyhiryna, sygn. IR 22835 oraz załącznik do ankiety – list Zofii Umbarger i Barbary Kuźnickiej z 21 V 1993 r.

Ukraińska Lista Katyńska – mps, sygn. IPN BU 2904.189

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Aresztowani w rejonie Lwowa i Drohobycza. Alfabetyczny wykaz 5822 obywateli polskich aresztowanych przez NKWD w rejonie Lwowa i Drohobycza w latach 1939–1941, red. A. Knyt, Warszawa 1998 (seria: Indeks represjonowanych wydawany przez Ośrodek „Karta”, t. VI).

Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych 1921, 1923, 1930, 1931.

Dziennik Rozkazów Ministerstwa Spraw Wojskowych 1922.

„Dziennik Zarządu Miejskiego w Łodzi” 1938.

Kuźnicki L., *Autobiografia. W kręgu nauki*, Warszawa 2002.

Langner W., *Ostatnie dni obrony Lwowa (1939)*, [w:] *Wrzesień 1939 w relacjach i wspomnieniach*, red. M. Cieplewicz, E. Kozłowski, Warszawa 1989, s. 694–712.

Langner W., *Ostatnie dni obrony Lwowa (1939)*, „Niepodległość” [Londyn–Nowy Jork] 1978, t. XI, s. 180–217.

Leinwand A., *Dokumenty obrony Lwowa 1939*, Warszawa 1997.

Lista starszeństwa oficerów zawodowych piechoty 5 czerwiec 1935 r., Warszawa 1935.

„Monitor Polski” 1937.

Nałęcz Małachowski S., *Wspomnienia generała*, Łódź 2003.

Obrona Lwowa 1939, red. A. Wesołowski, t. I (*Dokumenty 1–16 września*), Warszawa 2018.

Obrona Lwowa 1939, red. A. Wesołowski, t. II (*Dokumenty 17–22 września*), Warszawa 2018.

Rocznik oficerski 1924, Warszawa 1924.

Rocznik oficerski 1928, Warszawa 1928.

Rocznik oficerski 1932, Warszawa 1932.

Ryś K., *Obrona Lwowa w roku 1939*, Palestyna 1943.

Włodarkiewicz W., *Nie publikowany fragment dziennika generała Langnera*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1996, R. XLI, nr 3, s. 178–190.

PRASA

- „Gazeta Kaliska” 1921.
„Gazeta Lwowska” 1938–1939.
„Ilustrowana Republika” 1934, 1938.
„Łódź w Ilustracji” 1933.
„Republika” 1938.
„Wschód” 1938.

OPRACOWANIA

- Bagiński H., *Wojsko Polskie na wschodzie 1914–1920*, Warszawa 1921.
Beldowski L., *Zarys historii wojennej 29 Pułku Strzelców Kaniowskich*, Warszawa 1928.
Charków–Katyń–Twer–Bykownia: w 70. rocznicę zbrodni katyńskiej, red. A. Kola, Toruń 2011.
Dalecki R., *Armia „Karpaty” 1939*, wyd. 1, Warszawa 1979 i wyd. 2, Warszawa 1989.
Dalecki R., *Ostatni okres obrony Lwowa (19–22 IX 1939 r.)*, [w:] *Obrona Lwowa 1939*, red. A. Wesołowski, t. II (*Dokumenty 17–22 września*), Warszawa 2018, s. 385–394.
Grzelak C., *Kresy w czerwieni 1939. Agresja Związku Sowieckiego na Polskę w 1939 roku*, Warszawa 1998.
Jarno W., *Garnizon kaliski w latach 1918–1921*, „Rocznik Kaliski” 1996/1997, t. XXVI, s. 129–144.
Jarno W., *Okręg Korpusu Wojska Polskiego nr IV Łódź 1918–1939*, Łódź 2001.
Jarno W., *Strzelcy kaniowscy w latach 1919–1939*, Warszawa 2004.
Kretschmer T., Sariusz-Skapska I, *Bykowania. Cień Katynia*, Warszawa 2015.
Kunert A., *Polski cmentarz wojenny w Kijowie-Bykowni (czwarty cmentarz katyński)*, Warszawa 2012.
Lista obywateli polskich zamordowanych na Ukrainie na podstawie decyzji Biura Politycznego WKP(b) i naczelnych władz państwowych ZSRR z 5 marca 1940, „Zeszyty Katyńskie” 1994, nr 4.
Ostaniek A., *VI Lwowski Okręg Korpusu w dziejach wojskowości polskiej w latach 1921–1939*, Warszawa 2013.
Polski Cmentarz Wojenny Kijów-Bykownia. Księga cmentarna, t. I (A–B), Warszawa 2015.
Rezmer W., *Obrona Lwowa w 1939 r.*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Historia” 1975, z. 10(67), s. 105–129.
Satora K., *Opowieści wrześnieowych sztandarów*, Warszawa 1990.
Szawłowski R. [Liszewski K.], *Wojna polsko-sowiecka 1939*, t. I (*Monografia*), Warszawa 1997.
Szawłowski R. [Liszewski K.], *Wojna polsko-sowiecka 1939*, t. II (*Dokumenty*), Warszawa 1997.

Śladem zbrodni katyńskiej, red. Z. Gajowniczek, Warszawa 1998.

Ukraiński ślad Katyńia, red. Z. Gajowniczek, Warszawa 1995.

Włodarkiewicz W., *Lwów 1939*, Warszawa 2003.

Włodarkiewicz W., *Małopolska Wschodnia 1939*, Warszawa 2020.

NETOGRAFIA

<https://indeksrepresjonowanych.pl/int/wyszukiwanie/94,Wyszukiwanie.html> (dostęp: 18 XI 2022).

<https://metryki.genealodzy.pl/metryka.php?ar=8&zs=9264d&sy=568&kt=1&plik=436-441.jpg#zoom=1&x=323&y=1448> (dostęp: 18 VII 2022).

https://ria1914.info/index.php/54-й_пехотный_Минский_полк (dostęp: 22 XI 2022).

[https://ru.wikipedia.org/wiki/73-я_пехотная_дивизия_\(Российская_империя\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/73-я_пехотная_дивизия_(Российская_империя)) (dostęp: 22 XI 2022).

<https://slowopolskie.org/jan-lewiski-legendarny-ksidz-z-winnicy-ktory-przymowa-marszaka-pisudskiego/> (dostęp: 6 VII 2022).

<https://www.niedziela.pl/artukul/144630/nd/Niezwykle-losy-ks-Jana-Lewinskiego> (dostęp: 6 VII 2022).

wiki-org.ru/wiki/Минский_54-й_пехотный_полк (dostęp: 22 XI 2022).

NOTKA O AUTORZE

Dr hab. Witold Jarno, prof. UŁ – zatrudniony w Katedrze Historii Polski i Świata po 1945 r. w Instytucie Historii Uniwersytetu Łódzkiego. Absolwent Wydziałów: Filozoficzno-Historycznego (1994) oraz Prawa i Administracji (1998) Uniwersytetu Łódzkiego.

Zainteresowania naukowe: historia wojskowości polskiej w XX w. oraz dzieje Polski i regionu łódzkiego w XX w. Jest autorem ponad stu artykułów naukowych dotyczących tej problematyki i kilkunastu monografii.

witold.jarno@uni.lodz.pl